

TELEVİZYONDA SÖZLÜ KÜLTÜRÜN YENİDEN-ÜRETİMİ: 'HANGİMİZ SEVMEDİK' DİZİSİNDEKİ İCAT EDİLMİŞ ATASÖZLERİ*

Re-production of Oral Culture on Television: Invented Proverbs in the TV Series 'Hangımız Sevmedik'

Dr. Öğr. Üyesi Onur AYKAÇ**

ÖZ

İletişim tarihi, uzun bir süre sesin ve sözün hâkimiyetinde kalmıştır. Bilginin yeni nesillere taşınabilmesi için ezberin ve tekrarın önemli olduğu bu dönemde, toplumun en yaşlısı veya geleneği temsil kabiliyetine sahip olan kişisi büyük saygı görmüş, insanlarca bilginin yegâne kaynağı olarak kabul edilmiştir. Lakin sözlü dönemin bilgi birikimi kişisel belleklerde saklı olduğu için insan yaşamının son bulması, taşıdığı bilginin de sona ermesi demektir. Sözlü dönemi takip eden süreçte yazının bulunmasıyla insanlık yepyeni bir kültür evrenine dâhil olmuş, artık kültürel birikimlerin saklanması ve gelecek nesillere güvenle aktarılması daha kolay bir hâl almıştır. Yazının teknolojiyle desteklenmesi anlamına gelecek olan matbaanın icadı ise, bilginin geniş coğrafyalarda hızla yayılmasını sağlamıştır. Akabinde Sanayi Devrimi, yazı ve matbaanın yarattığı değişimi daha ilerilere taşımış, özellikle XX. yüzyılla birlikte dijital çağın önünü açmıştır. Teknoloji ile kültürün kesiştiği bu dönemde fotoğraf, telefon, televizyon, bilgisayar gibi teknolojilerle tanışan geniş kalabalıklar, ciddi bir değişim ve dönüşüm yaşamıştır. Bu süreçte eskinin tamamen terk edilmediği, sözün teknolojiyle birleştirildiği de görülmüştür. Sözlü kültürü dijital kültürle birleştiren teknolojik aletlerin başında televizyon gelmektedir. Ülkemiz televizyon yayıncılığıyla 1968 yılında tanışmış, büyüklü kutu olarak anılan televizyon kısa sürede toplum hayatında önemli bir yer tutmaya başlamıştır. İlk dönemlerde yabancı film ve dizilerin Türkçe dublajlarıyla karşılaşılan televizyon seyircisi, 1990'dan itibaren sözlü kültür ve edebiyattan beslenen yapımları daha çok izleme fırsatını yakalamış, içinde büyüdüğü sözlü geleneği televizyon aracılığıyla yeniden keşfetmiştir. Bu süreçte, sözlü kültürden büyüklü kutuya taşınan kültürel unsurlardan biri de atasözleridir. Fakat televizyonda izleyiciyle buluşan atasözlerinin tamamı klasik atasözü formunda olmayıp bir kısmının senaristler tarafından üretildiği dikkati çekmektedir. Televizyon dünyası için üretilen atasözleri içerisinde güldürü sağlamak amacıyla uydurulanlar olduğu gibi klasik atasözü formuna çok yakın olan, geleneksel söyleyişi yaşatan ve tarafımızdan icat edilmiş atasözleri olarak adlandırılan sözler de bulunmaktadır. Bu noktada "Hangimiz Sevmedik" dizisi, senaristler tarafından geleneksel forma uygun olarak icat edilmiş atasözleri bakımından hayli zengindir. Dizide 64 icat edilmiş atasözü tespit edilmiş olup bunlar başrol oyuncularına Adile ve Münir karakterlerinin ağzından izlerkitleye sunulmuştur. Burada ister istemez akla şu soru gelecektir: "Senaristlerce icat edilen bu sözlerle birer atasözü demek doğru mudur?" Klasik bir atasözünde aranan "yüzyılların tecrübe veya gözlemlerine dayanma, doğruluğundan şüphe duyulmama, anonim olma" vasıfları bu sözlerde yoktur. Çünkü söyleyenleri bellidir ve yakın zamanda üretildikleri için genel geçerliklerinin test edilebileceği bir süreçten de henüz geçmemişlerdir. Diğer taraftan "bir hüküm bildirme, hayat görüşünü veya olaylar/ durumlar karşısındaki tavır ifade etme, akılda kalması kolay olsun diye söz sanatlarına dayanma, bilgece tasarlanmış kısa ve özlü sözler olma" özelliklerini harfiyen yansıttıkları görülmektedir. Bu noktada, ilgili 64 sözün atasözü formuna uymayan taraflarına yoğunlaşacak ve klasik atasözlerinin geçirdikleri değişim evrelerini hatırlayacak olursak mesele farklı bir hâl alacaktır: En eski atasözlerinin zamanla söyleyenleri unutulmuş ve anonimleştikleri; genel geçerliklerinin ise sonraki yıllarda tecrübe veya gözlem yoluyla test edildiği bilinmektedir. Bahse konu olan 64 söz için de benzer bir sürecin yaşanması beklenebilir. Kaldı ki dizideki 64 icat edilmiş sözden 27'si sosyal medyada yüzlerce kişi tarafından yeniden-paylaşım, beğeni veya yorum yoluyla gündemde tutulmuş; sözlerin çoğunlukla kaynağı belirtilmeden paylaşılması yoluyla, şimdiden anonimleşmenin ve halka mâl olmanın ilk adımı atılmıştır. Ayrıca paylaşımlara yapılan yorumlar, senaristler tarafından icat edilen sözlerin insanlarda gerçeklik hissi uyandırdığını ve klasik bir atasözü gibi sahiplenildiğini de göstermektedir. Bu durumda bahse konu olan 64 sözün birer atasözü, hiç olmazsa icat edilmiş atasözü olarak görmek ve mevcut durumu, televizyon aracılığıyla sözlü kültürün yeniden-üretimi olarak yorumlamak mümkündür. Bu çalışmada, "Hangimiz Sevmedik" dizisindeki icat edilmiş 64 sözün anlam evreni ele alınmış, bu sözlerin klasik atasözü formuna uygun olup olmadıkları irdelenmiş ve halkta bir karşılık bulup bulmadıkları sosyal medya paylaşımları üzerinden sorgulanmıştır.

* Geliş tarihi: 09 Ağustos 2020 - Kabul tarihi: 27 Ağustos 2021

Aykaç, Onur. "Televizyonda Sözlü Kültürün Yeniden-Üretimi: 'Hangimiz Sevmedik' Dizisindeki İcat Edilmiş Atasözleri" *Milli Folklor* 132 (Kış 2021): 150-165

** Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Karaman/Türkiye, onuraykac@kmu.edu.tr, ORCID ID: 0000-0001-7191-2208.

Anahtar Kelimeler

Sözlü kültür, televizyon, yeniden-üretim, “Hangimiz Sevmedik” dizisi, icat edilmiş atasözleri.

ABSTRACT

History of communication was under the domination of voice and oral expressions for a long time. In this period that memorizing and repetition had been important in order to transmit the knowledge to next generations, most elderly person of the society or the person who had the capacity to represent the tradition was greatly respected, and was accepted as the only source for the knowledge by the people. However, because oral period's accumulation of knowledge is hidden in personal memories, the ending of one person's life meant the end of the stored knowledge. In the period following oral one, due to the invention of writing humanity fell under a totally new cultural universe, keeping cultural accumulation and transmitting it to new generations securely became easier. Invention of the printing press provided the knowledge's spread around the world rapidly. Afterwards, Industrial Revolution moved the change created by writing and printing press forward, especially led to digital era within 20th century. In this period which technology and culture intersected, wide crowds introduced with technologies such as photograph, telephone, television, computer have experienced a crucial change and transformation. It is also seen that in this period, the old one was not totally left but oral expression was combined with technology. Television was in the first place to unite oral culture with digital culture. Our country met television in 1968, named as magical box, television has started to take a significant place in society's life in a short time. At first times, the television spectator came across Turkish postsynching foreign TV films and series, they have taken the opportunity to watch programs benefiting from oral culture and literature more frequent and re-discovered oral tradition in which they lived via television since 1990. In this period, one of the cultural elements transferred from oral culture to magical box is, proverbs. However, it draws attention that all of the proverbs heard on television are not in classical proverb form, some of them are produced by scriptwriters. Among produced proverbs for television world, as well as there are ones made up for humor, there are also ones that are very close to classical form, that keep the traditional style alive, and named as produced proverbs by us. At this point, “Hangimiz Sevmedik” TV Series is quite rich in produced proverbs in accordance with classical form by scenarists. In the series, 64 produced proverbs are determined and these were narrated and presented to the spectator by leading role characters Adile and Münir. Here comes the question to the mind necessarily: “Is it correct that calling these expressions as proverbs?” Qualities such as “being based on hundreds of years experience and observation, not having doubts of truthfulness, being anonymous” looked for a classical proverb to have, are not found in these expressions. Because, teller is known and as they have been produced recently, they have not yet gone through a testing process for their generally acceptance. On the other hand, it is seen that they literally reflect qualities such as “pronouncing a judgement, expressing attitudes towards world-view or events/situations, based on eloquence in order to be stuck in the mind easily, being brief expressions designed wisely”. At this point, if we focus on misfit forms of attached 64 expressions and remember developmental stages of classical proverbs, the issue will come to a different state: It is known that the teller of oldest proverbs is forgotten in time and they become anonymous; their general acceptance is tested via experience and observation in ensuing years. It could be expected that mentioned 64 expressions might undergo a similar process. Besides, 27 of 64 produced proverbs in the series have remained popular by way of re-shared, liked or commented by social media users mostly without reference; the first step is taken to become anonymous and publicly accepted already now. Moreover, comments on sharing shows that produced proverbs by scenarists arouse a feeling of trueness and adopted publicly as a classical proverb. In this case, it is possible that mentioned 64 expressions are accepted as proverbs, at least produced proverbs and interpret current situation as re-production of oral culture via television. In this paper, semantic world of 64 produced expressions in “Hangimiz Sevmedik” series are discussed, examined as to whether they are appropriate for classical proverb form and questioned whether there is reaction on public via social media sharing.

Keywords

Oral culture, television, re-production, tv series “Hangimiz Sevmedik”, invented proverbs.

1. Giriş

İnsanlar, başkalarıyla iletişim kurabilmek için çok uzun bir süre sözden yararlanmış, onu zaman zaman müzik ve dansla destekleme yoluna gitmiştir. Sözlü dönemi takip eden yüzyıllarda ise iletişim tarihinde yazı, matbaa ve teknoloji merkezli büyük değişim ve dönüşümler gözlemlenmiştir. Bu sürecin sonunda bilhassa fotoğraf, telefon,

televizyon, bilgisayar gibi teknolojilerle tanışan insanlık, *yeni* olana alışmaya çalışırken *eski* olandan da kopmamıştır. Çoğu topluluk, geçmişi tamamen unutup yeni bir sayfa açmak yerine, sözlü kültür döneminden kalma unsurları -özünü bozmadan- yazılı ve dijital kültürle kaynaştırma yoluna gitmiştir. Her dönemde hatırlanan sözlü kültür öğelerinden biri atasözleri olmuştur.

Ataların uzun gözlem ve tecrübelerine dayanan, bir düstur olarak nesilden nesle aktarılıp millet hafızasında korunarak günümüze kadar gelmeyi başaran *atasözleri*, insanlık tarihinin en eski devirlerinden beri var olmuş sözlü kültür ürünlerindedir. Yazının henüz bulunmadığı dönemlerde, barındırdığı kültürel kodlar sayesinde toplumun yaşayan hafızası olmuş; ait olduğu topluluğun düşünce gücünü, hayat görüşünü, felsefesini, olaylar karşısındaki tutumunu vs. sonraki kuşaklara aktarıp bireylere kılavuzluk etmiştir. Toplum hayatında bu denli mühim bir yer tutan atasözleri, sözlü kültür ortamını takip eden yazılı ve dijital kültür dönemlerinde de hemen her kesimden insanın dikkatini çekmeyi başarmış, hatta medeniyetin değişim ve dönüşüm izlerini sürmek isteyen araştırmacıların başvuru kaynaklarından biri olmuştur.

Türkiye’de 1968 yılından beri düzenli bir şekilde sürdürülmekte olan televizyon yayıncılığı, sözlü kültür hazinesini fark etmekte gecikmemiştir. Bilhassa metin yazarlığı gerektiren programlar/ yapımlar üzerinden sözlü kültür ortamına ait unsurların *büyüülü kutu* olarak nam yapan televizyona taşındığı görülmüştür. Büyüülü kutuda kendine yer bulan sözlü kültür unsurlarından biri de atasözleri olmuştur. Kimi zaman söze güzellik ve canlılık katmak için konuşma dilinde, kimi zamansa anlatıdaki zenginliği ve derinliği artırmak için yazılı metinlerde karşımıza çıkan atasözleri, dijital çağda televizyon yıldızlarının dilinde de yaşama imkânı bulmuştur. Bu sözlerin bir kısmı daha önce bir yazılı kaynakta rastlanan ve mazisi *çok eskiye* dayanan klasik atasözüyken, bir kısmı ise günümüz televizyon izleyicisi için üretilen ve tarafımızdan *icat edilmiş atasözleri* olarak nitelendirilen sözlerdir. İcat edilmiş atasözleri arasında güldürü maksadıyla uydurulanlar¹ veya iki atasözünün uyumsuz birlikteliğinden faydalanıp espri sağlamak için üretilenler olduğu gibi (“İki gönül bir olunca, damlaya damlaya göl olur.”, “Tencere yuvarlanmış, seninki benden kara.”² vb.), klasik atasözü formu kullanılarak yaratılan ve pek çok yönden geleneksel kalıplara uyan atasözleri de bulunmaktadır. Bu noktada “Hangimiz Sevmedik” dizisi, *klasik atasözü formuna uygun olarak icat edilmiş atasözleri* için iyi bir örnek olarak gösterilebilir. Temmuz 2016’da TRT1 ekranlarında yayın hayatına başlayan ve Mayıs 2017’de yayınlanan 40. bölümüyle ekranlara veda eden “Hangimiz Sevmedik”, icat edilmiş atasözleri bakımından hayli zengindir. Başrolde yer alan Adile ile Münir karakterlerinin neredeyse hemen her durum için bir atasözü üretmesi ve bunların televizyon aracılığıyla izlerkitleye ulaştırılması, dizinin en çok akılda kalan taraflarındandır. Bu durumu, “Hangimiz Sevmedik” dizisi özelinde, *geleneğin yeniden keşfi ve sunulması* (Özdemir 2012: 300) olarak değerlendirmek mümkündür.

Bu çalışmada, “Hangimiz Sevmedik” dizisinin senaristleri tarafından icat edilen ve Gül Onat’ın hayat verdiği Adile ile Altan Erkekli’nin canlandırdığı Münir karakterlerinin ağzından izleyicilerle buluşan 64 yeni söz³ ele alınacak, bunların klasik atasözü formuna uygun olup olmadıkları sorgulanacak, sanal ortamda dolaşıma girip girmedikleri, dolayısıyla izleyicilerde bir reaksiyon oluşturup oluşturmadıkları ortaya konulacaktır. Senaristlerce icat edilen sözlerden hüküm bildiren, bir tecrübeyi veya gözlemi paylaşan, toplumun felsefesini, töresini veya olaylar/ durumlar karşısındaki tavırını ifade eden, akılda kalması kolay olsun diye söz sanatları bakımından zengin olan, bilgece tasarlanmış, kısa ve özlü olanlar (Aksoy 2017: 15-25; Albayrak 2009: 14) *atasözü* olarak kabul edilmiş; bu kriterlerin çok uzağında kalan ve genellikle *çarpıcı bir söz/ slogan*

hüviyeti taşıyan 25 söz incelemeye dâhil edilmemiştir. Çalışmada “Hangimiz Sevmedik” dizisindeki icat edilmiş atasözlerine dair tespitlere geçmeden önce, insanlığın tecrübe ettiği sözlü, yazılı ve dijital kültür evrelerinin genel özellikleri anlatılacak, böylece iletişim tarihinde yaşanan köklü değişimlerin kültürel dokuya ne gibi yansımaları olduğu kısaca ortaya konulacaktır.

2. Sözlü, Yazılı ve Dijital Kültür Evreni

İnsanlar arasında türlü biçim ve yollarla herhangi bir mesajın aktarımı olarak tanımlayabileceğimiz *iletişim*, toplumsal hayatın vazgeçilmez bir unsuru olup zaman içinde basitten karmaşığa giden bir seyir izlemiştir. Bu eylem önceleri beden hareketleri, belli belirsiz sesler, mağara duvarlarına çizilen resimler, duman vs. vasıtasıyla gerçekleştirilirken sonraları söz, yazı ve teknolojik aletlerin devreye girmesiyle çeşitlenmiştir. Yaşanan bu değişim ve dönüşümde, insanların konuşma yeteneğini akıl yoluyla geliştirmesinin yanında kalıcı ve hızlı bir şekilde bilgi paylaşma isteği de belirleyici olmuştur.

Henüz yazının ve teknolojik aletlerin icat edilmediği, bilgi aktarımının yalnızca konuşma diliyle sağlandığı dönemlerde *söz* ve ona bağlı oluşan *sözlü kültür ortamının* hâkimiyeti göze çarpmaktadır. Bu dönemde “bilgi, bireysel bir deneyim değil toplumsal bir olgudur (...) ve ortak bir bilinci oluşturur” (Sanders 2020: 23). Bu dönemi bilhassa *gelenek*, *bellek* ve *aktarım* terimleri üzerinden okumak/ anlamlandırmak yerinde olacaktır. Zira, geleneğin bellekte bilinçli olarak saklanması ve yok olmadan yeni nesillere aktarımının sağlanması sözlü kültür ortamının olmazsa olmazıdır. Gelenek aktarımı, büyükler veya toplumun tecrübeli bireyleri tarafından gerçekleştirildiği için en yaşlı kişi ya da temsil yeteneğine sahip kişiler, aynı zamanda *ana bellek* veya *bilginin kaynağı* olarak görülmektedir. Tabii burada aktarma eylemini *kimin* gerçekleştirdiğinden ziyade *neyin* aktarıldığının daha önemli olduğu unutulmamalıdır. Çünkü sözün muhtevası, sonraki nesillerin şekillenmesinde ve toplumun geleceğinin inşasında belirleyici olacaktır.

Amerikalı kültür bilimci Walter J. Ong’un “birincil sözlü kültür” olarak adlandırıldığı bu dönemde insanlar, kişisel deneyimlerini sözle kuşaktan kuşağa taşıyan, *bilge* kimselerdir ve onların bilgeliği özellikle atasözlerinde yankı bulmuştur. Zira “Dünyanın dört bucağından derlenen pek çok atasözü, tamamen insana özgü konuşma olayının ilk sözlü biçimine, onun gücü, alımlılığı ve tehlikelerine ilişkin gözlemlerle doludur” (Ong 2018: 21). Mit, efsane, masal, destan, halk hikâyesi gibi anlatmaya dayalı pek çok tür de yüzyıllar boyunca yine sözle taşınmıştır.

Genel olarak bakıldığında doğayı, evreni ve toplumu sembollerle kategorileştirerek sunması, zaman zaman temel mantık yasalarının dışına çıkılması, dilin müzik ve dansla desteklenmesi, eşzamanlılık ve eşmekânlılık içinde gerçekleştirilmesi, ritüelin doğal bir parçası olması, anonimliği ve ferdiliği bir arada barındırması, çoğunlukla değiştirilebilir ve çeşitlenebilir olması, icracı ve dinleyiciye gereksinim duyulması, toplumsal belleğin öncelenmesi, hafızalarda yer edinebilmesi için ezberin ve tekrarın önemli olması vs. sözlü kültür döneminin belirgin özellikleri arasındadır. Bilginin depolanmasına olanak sağlamaması, genellikle dar bir muhitte kısa süreli bir tesire sahip olması, yeniden okuma ve eleştirme gibi amaçlarla anlatının başına dönme imkânı sunmaması, çözümlenme ve irdelemeye kapalı olması ise bu dönemin zayıf tarafları arasında sayılabilir. (İlhan 2018: 107-113)

Sözlü kültür dönemini takip eden *yazılı kültür evresi*; bilginin saklanabildiği, tekrar tekrar kullanılabilirliği ve uzak diyarlara kısa sürede yayılma imkânı bulabildiği bir süreci ifade etmektedir. Burada esas alınan şey, yazının icadı değil yazının geniş kitlelere

ulaşabilecek ve onları etkileyebilecek bir seviyeye ulaşmasıdır. Bu da ancak matbaanın işlevsel olarak kullanılmasıyla mümkün olmuştur. Matbaanın icadı her ne kadar MS 593'te Çin'de gerçekleşse de kültürün mühim bir parçası olarak görev üstlenmesi çok sonraları Avrupa'da vuku bulmuştur. "Modern matbaacılığın babası" olarak anılan Johannes Gutenberg (1398-1468), XV. yüzyılda Almanya'da matbaayı etkin bir şekilde kullanarak hem özgür düşüncenin yayılmasına ve bilimsel araştırmaların hızlanmasına vesile olmuş hem de yazılı kültür evresinin gerçek anlamda kurumsallaşmasını sağlamıştır.

Ong'un (2018: 20) "ikincil biçimlendirme sistemi" olarak isimlendirdiği yazılı kültür evresi, özellikle bireylerin kent hayatını anlayıp özümlediği bir dönemi ihtiva etmektedir. Sözlü kültür aile içinde katı kalıplara ihtiyaç duyulmadan öğrenilip icra edilebilirken, yazılı kültürün çoğunlukla aile dışında ve daha resmî bir ortamda edinilebildiği bilinmektedir (Goody 2013: 328). Kavramsal düşüncenin gelişmesi, temel mantık yasalarına bağlı kalınması, estetik dil kullanımının yaygınlaşması, anonimleşmenin azalması, metne bağlılık arttığı için okur değişse bile metnin değişmemesi, toplumsal bellek yerine bireysel belleğin öncelenmesi, yazar ve okura ihtiyaç duyulması, kulağa değil göze dayalı olması, kalıplaşmanın iyice zayıflayıp esnek bir yapının hâkim kılınması yazılı kültür döneminin belirgin özellikleri arasındadır (İlhan 2018: 116-117). İlk dönemde görülen; bilgiyi saklama ve geniş alanlara uzun süreli bir etkiyle yayma, yeniden okuyup eleştirme amacıyla anlatının başına dönme, anlatılanı irdeleyip analiz yapabilme gibi sorunların bu dönemde yazı sayesinde tamamen aşıldığı da görülmektedir.

Ong, "Yeni, eski olanın konumunu hem pekiştirir hem değiştirir." görüşündedir (Ong 2018: 160). Sözden yazıya geçiş aşaması da tam olarak böyle olmuş; özellikle sözlü ortamdaki *gelenek*, *bellek* ve *aktarım* terimleri yazılı ortamda form değiştirmiştir. Çünkü *söz* söyleyen kişinin sesini, duygusunu, tavrını dinleyene anında yansıtabiliyorken, *yazı* söyleyeni/ konuşanı ortadan kaldıran, insan zihni dışında bağımsız bir bellek oluşturan harfler sistemi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durumda, eskiden bir kişi sözlü ortamda karşısındakinin ağzından çıkan doğal akışı ve bağlamı içinde dinleyip anlayabiliyorken, şimdi yazılı bir metni okuyan kişi yazarın yazdıklarını hiçbir zaman onun istediği bağlamda okuyup anlamış olmamaktadır. (Gezgin 2016: 474) Bu da zamanla kişilerde *metin yorumlama yetisini* geliştirecektir. Sözden yazıya geçiş aşamasını *özgünlük* terimi üzerinden okumak da mümkündür. Sözlü dünyada *bilgi* tek bir insanın yüreğinde ve ruhunda saklı olup kalıplar hâlinde aktarılırken yazılı dönemde ortaya çıkan ve bilgiyi kullanan *yazar*, kendisini eli kalem tutan diğer yazarlardan ayırmaya ve *özgünlüğü* yakalayıp içinde bulunduğu topluluktan farklı biçimde konuşmaya/ düşünmeye çalışır (Sanders 2020: 21-22). Böylece toplumsal bellekten bireysel belleğe doğru hızlı ve keskin bir geçiş gerçekleşmiş olur.

Yazının icadı ve matbaanın yaygınlaşmasını takiben ortaya çıkan yeni kültür ortamı, sanayide yaşanan devrimlere paralel olarak hızlı bir değişim ve dönüşüm geçirmiş; toplum ve kültür kelimelerinin geçtiği cümlelerde *sanayi* ve *teknoloji* kelimeleri de sıkça yer almaya başlamıştır. XVIII. yüzyılın ortalarında başlayıp günümüze kadar uzanan sürecin sonunda, teknolojik aygıtlar ve bunlara bağlı olarak gelişen yeni sistemlerin toplumu ve kültürü yeni baştan biçimlendirdiği görülmüştür. Bilhassa fotoğraf, telefon, radyo, televizyon, bilgisayar, fiber optik, lazer vs. teknolojilerinin gelişmesi artık sözlü ve yazılı kültürün ötesinde yeni bir kültür çağına girdiğimizi haber vermiştir. Yaygın görüşe göre yeni dönemin adı *teknoloji çağı* veya *dijital çağ*dır ve bu çağ, teknolojinin gündelik hayatta oluşturduğu yaşam tarzı ve alışkanlıkların tümünü kapsamaktadır.

Ong'un "ikincil sözlü kültür" olarak adlandırdığı *dijital kültür evresi*, "katılımcı gizemi, topluluk duygusunu geliştirmesi, yaşanan anı odaklayışı, hatta sözlü kalıpları kullanışıyla" ilk sözlü kültür evresine benzemekle birlikte, ondan "daha amaçlı ve bilinçli" bir dönemi ifade etmektedir (2018: 161). Genel kabule göre içinde sözlü ve yazılı kültürden parçalar taşıyan dijital kültür, bu girift yapısıyla, "kültürü etkileyen, yoğuran, dönüştüren" en büyük güç (Taşdelen 2016: 38) olmayı başarmıştır. Sahip olduğu yüksek teknolojik imkânlarla büyük ve ulaşılmaz dünyayı, McLuhan'ın deyişiyle *küresel bir köy imgesinde* yeniden yaratmıştır (McLuhan 2017: 48). Bu noktada, teknolojiye yaşanacak kontrolsüz bir değişim, dönüşüm ve yeniden yaratma eyleminin *gelişme* yerine *bozulma* sonucunu doğurabileceği de asla göz ardı edilmemelidir. "Toplum tarafından benimsenen, toplu yaşamı kolaylaştırırken toplumun yaratıp benimsediği diğer unsurlarla çatışmayacak şekilde meydana gelen değişim" *gelişme* kavramıyla ifade edilirken, "toplumsal değerlerle uyum olmayan veya sürekli bir çatışma arz eden nitelikteki değişim" ise *bozulma* veya *dejenereasyon* kavramlarıyla karşılanmaktadır (Ekici 2004: 18). Burada belirleyici olan, *yeni* gelenin toplumsal düzenle uyum sağlayıp sağlamamasıdır.

Dijital kültür denilince "sanal gerçeklik, dijital özel efektler, dijital film ve televizyon, elektronik müzik, bilgisayar oyunları, multimedya, internet ve kablosuz uygulama protokolü yani WAP, dijital teknolojinin aynı anda her yerde bulunması üzerine doğan kültürel ve artistik ürünler yani siberpunk romanlar, filmler, tekno ve post-pop müzikler, net.art" gibi dijital teknolojinin oluşmasını ve gelişmesini sağladığı her şey akla gelmelidir (Gere 2019: 17). Böylesine geniş bir dünyaya adım atmanın pek çok avantajı olduğu gibi, bilhassa bilgisayar ve internet özelinde, beraberinde getirdiği *korkular* da bulunmaktadır. "Siber bağımlılık, güvenlik paranoyası, internet ortamında yapılan sohbetlerin izlenmesi, gözetle(n)me algısı, takip edilme, dijital fişleme, uygunsuzluk, müstehcenlik, kumar, uyuşturucu, dijital terör, siber suçlar, (...) sistemi ele geçirme, filtreleme, bloklama, sansür" vs. bu korkulardan sadece birkaçıdır (Ünal 2016: 35). Bahsi geçen korkuların temelinde *güvenlik endişesinin* yattığı aşıkardır. Kaynağı belirsiz olan bilgilerin *bilgi kirliliği*, *bilgi çöplüğü* yaratması, yanlış bir bilgi kopyala-yapıştır yöntemiyle dolaşıma girdiğinde geri alınmasının çok güç olması (Demirci 2016: 62-64), insanların her şeyi ellerindeki yapay bellekte bulabileceklerine inanmaları ve bunun sonucunda dijital talimatları harfiyen yerine getiren birer robota dönüşmeye başlamaları (Gezgin 2016: 476) dijital kültür evresinin diğer olumsuz tarafları arasında sayılabilir.

Artıları ve eksileriyle insan hayatına güçlü bir şekilde yön vermeye devam eden dijital çağ, yeni davranış kalıplarının ortaya çıkmasını ve hem bireysel hem de toplumsal ilişkilerin yeni baştan şekillenmesini beraberinde getirmiştir. "Başlangıçta sözle düşünen ve hareket eden insan bilinci nasıl yazılı kültürle (...) karşılaştığında değişip dönüştüyse, dijital kültür de insan belleğini, algısını, tahayyül yeteneğini, düşünme ve anlatım biçimini önemli şekilde etkile[mıştır]" (Medin 2018: 156). *Teknoloji çağı* veya *dijital çağ* olarak anılan XXI. yüzyılın, sunacağı yeni teknolojik imkânlarla kültür üzerinde daha ne gibi etkiler yaratacağını zaman gösterecektir.

Buraya kadar anlatılan sözlü, yazılı ve dijital kültürü en güzel şekilde harmanlayan ve hepsinden istifade etmesini bilen kitle iletişim araçlarının başında *televizyon* gelmektedir. Toplum hayatına doğrudan tesir eden ve *popüler kültür* kavramını hayatın merkezine yerleştiren televizyon; ilk dönemlerde haber, kültür-sanat, müzik, eğitim, spor vs. temalı programlara ev sahipliği yaparken (Mete 1999: 22) zamanla reklam gelirleri yüksek olan dizilerin yayımlandığı dijital mecralara dönüşmüştür. Bu diziler içerisinde, yayımlandığı dönemde (2016-2017) büyük bir ilgi gören ve *sözlü gelenekten esinlenile-*

rek icat edilmiş çok sayıda atasözünü barındıran “Hangimiz Sevmedik” de bulunmaktadır.

3. Arabesk Söylemin Büyülü Kutudaki Yansıması: “Hangimiz Sevmedik” Dizisi ve Dizideki İcat Edilmiş Atasözleri

Adını Müslüm Gürses’in seslendirdiği aynı adlı arabesk parçadan alan “Hangimiz Sevmedik”, 2016 yılında TRT1 ekranlarında bir yaz dizisi olarak yayın hayatına başlamış, 2017 yılında 40. bölümüyle ekranlara veda etmiştir. Günümüzde kentleşmeye bağlı olarak unutulmaya yüz tutan mahalle kültürünü, aile ve komşuluk bağlarını samimi bir havada işlemesi dizinin seyircilerce beğenilmesinde önemli rol oynamıştır. Biraz dram, biraz romantik komedi türüne dâhil edebileceğimiz “Hangimiz Sevmedik”, her şeyden önce bir *aile* dizisidir. Olayların, “kalınan, oturulan ev veya barınak” anlamındaki “yuva” kelimesinden türetilen “Yuvacık”ta geçmesi, dizi karakterlerinin dilinden farklı bölümlerde “Yuvacık bir mahalle değil, ailedir.” sözünün duyulması bu fikri desteklemektedir.

Yapımcılığını BSK Yapım’ın üstlendiği, yönetmen koltuğuna Metin Balekoğlu’nun geçtiği, senaryosunu ise Başak Angigün ve Alphan Dikmen’in yazdığı dizi, güçlü bir oyuncu kadrosuna sahiptir. Gül Onat, Altan Erkekli, Selen Soyder, Yeliz Kuvancı, Can Yaman, Mehtap Bayrı, Cengiz Bozkurt, Bülent Şakrak gibi daimi oyuncuların yanında Ayten Uncuoğlu, Demir Karahan, Ferdi Akarnur gibi konuk oyuncular da dizide yer almıştır. “Bir Yeşilçam hatırası!” sloganıyla yola çıkan dizide, başrolde oynayan ailelerden biri “Yeşil”, diğeri “Çam” soyadını taşımaktadır. Ayrıca karakter isimleri seçilirken Yeşilçam’ın emektarlarını⁴ çağrıştırmalarına da özen gösterilmiştir: Adile (Naşit), Münir (Özkul), İtir (Esen), Tarık (Akan), Sevda (Aktolga), Tuncay (Akça), Ayşen (Gruda), Şener (Şen), Emel (Sayın), İlyas (Salman), Şükriye (Atav), İhsan (Yüce), Perran (Kutman), Şevket (Altuğ), Mürüvvet (Sim), Hulusi (Kentmen), Zeki (Alasya), Metin (Akpınar), Ahmet (Arıman), Feridun (Şavlı), Aliye (Rona), Hale (Soygazi), Halit (Akçatepe), Sami (Hazinses), Süleyman (Turan), Yedigâr (Ejder), Saim (Alpago) vd. Bu durumu metinlerarasılık bağlamında ele almak ve *anıştırma* (allusion) terimiyle açıklamak mümkündür. “Bir kişi ya da nesne konusunda düşüncüyü uyarma biçimi olan *anıştırmada* söylenmesi gereken şey açıkça, doğrudan belirtilmek yerine yalnızca telkin edilir”; anıştırılan metin ile anıştırma yapan metin arasındaki bağlantıyı kavrayabilmek içinse “kişisel ekin birikimi ve çaba” gerekir (Aktulum 2000: 109). “Hangimiz Sevmedik” dizisinde hem başrol oyuncularının soyadları hem de dizi karakterlerinin isimleri belirlenirken Yeşilçam’ın bir motif olarak seçildiği, seyirciye dolaylı yoldan Yeşilçam karakterlerinin ve bu karakterlerle özdeşleşen bazı davranışların anıştırıldığı görülmektedir.

Dizinin konusu ve karakterleri dışında dikkati çeken bir diğer önemli tarafı, senaristlerce icat edilen ve başrol oyuncuları Adile ile Münir’in dilinden dökülen atasözü formundaki sözlerin çokluğudur. Dizi boyunca Adile 44, Münir ise 20 *icat edilmiş atasözü* söylemiş ve bu ikili, televizyon aracılığıyla yeniden-üretilen sözlü kültürün dizideki temsilcileri olmuştur. Her ikisinin de olgun ve tecrübeli olmaları, mahallenin önde gelen simaları olarak kabul görmeleri, hemen herkesçe sözlerinin dinlenmesi, geleneği temsil güçlerinin bulunması bu iş için tercih edilmelerinde önemli rol oynamıştır. Burada dikkati çeken bir diğer husus, Adile ile Münir’e bahse konu olan sözleri söyleten senaristlerin yaşı ve temsil ettikleri kuşaktır. Senaristler, Y kuşağı (1980-1999) temsilcisi Başak Angigün (d. 1981) ve Alphan Dikmen (d. 1983)’dir. Onların tasarladığı Adile ile Münir karakterleri ise, senaristlerden iki kuşak önce doğan Bebek Patlaması Kuşağı’nın (Baby Boomers) (1946-1964) temsilcileridir. Burada Angigün ve Dikmen’in

başarılı birer gözlemci olmaları ve önceki kuşakların karakteristik özelliklerini iyi bilmeleri zengin bir senaryonun ortaya çıkmasını sağlamıştır.

Sözlere dair detaylı değerlendirmelere geçmeden önce, çalışmanın bu bölümünde “Hangimiz Sevmedik” dizisindeki 64 icat edilmiş atasözü alfabetik sırayla verilecek ve her bir sözün içerdiği mesaj kısaca açıklanacaktır. Dizinin bölümleri “Hangimiz Sevmedik” adlı YouTube kanalından izlenmiş; tespit edilen her *icat edilmiş atasözünün* yanına dizinin hangi bölümünde ve o bölümün kaçınıcı dakikasında geçtiğini ifade eden sayısal bilgiler eklenmiş; ardından sözü söyleyen kişiyi belirtmek adına Adile için [A], Münir için [M] şeklinde bir gösterim tercih edilmiştir. Başında tek yıldız (*) işareti bulunan 27 söz, sosyal paylaşım sitelerinde⁵ (Instagram, Twitter, Facebook) dolaşıma giren ve çoğunlukla kaynak gösterilmeden paylaşılan sözleri belirtmektedir. İcat edilmiş atasözlerinin açıklanması aşamasında ise, dizi karakterlerinin o söze yükledikleri anlam esas alınmış ve bütün açıklamalar tarafımızdan gerçekleştirilmiştir:

*Akıl alır kirayla, ele satar sırayla. (29. Bölüm, 1:00:12) [M]: Bazı kimseler başkalarından aldıkları öğütleri sanki kendi tecrübeleriymiş gibi böbürlenerek el âleme anlatırlar.

*Al gider, mor kalır; har gider, kor kalır. (24. Bölüm, 38:13) [A]: Bir şeyin özünde ne varsa, dışındaki süsünü zaman içinde kaybetse bile, geriye o öz kalır.

Alçağın ipiyle kuyuya inersen ya ayağına dolanır tepe taklak olursun, ya boynuna dolanır eline oyuncak olursun. (39. Bölüm, 1:03:40) [A]: Güvenilmez kimselerle iş yapanlar, sonunda maddi veya manevi yönden zarara uğrarlar.

Alırsan seven gönlün ahını, ya savurur ya devirir tezgâhını. (17. Bölüm, 1:40:20) [A]: Bir kişi kendisini aşkla seven birinden beddua alırsa işi rast gitmez ve mutlaka ettiğini bulur.

*Alışmadık kursakta hurma dert olur. (9. Bölüm, 27:48) [M]: İnsanlar, aşına olmadıkları bir durumun içine düştüklerinde kendilerini huzursuz hissederek ve hemen o hâlden kurtulmak isterler.

*Analar altın olsa evladı pul edermiş; gelin ayırık otu ama kocası “Gülüm!” dermiş. (34. Bölüm, 1:33:42) [A]: Bir evlat, eşine olan aşırı bağlılığından dolayı diğer aile fertleri tarafından onaylanmayan söz ve eylemlerde bulunabilir.

Ar edene, dünya dar edilmez. (30. Bölüm, 1:01:14) [M]: Bir kişi hatasını anlayıp samimiyetle af dilediğinde, meseleyi uzatarak ona acı çektirmeye çalışmak doğru değildir.

Arsız başın eğdirir, kendin görmez saydırır. (22. Bölüm, 1:25:15) [A]: Utanma duygusunu yitiren insanlar, kendi hâllerine bakmayıp başkalarını ahlaksızlıkla suçlarlar.

Aşğın kulağı nasihat duymaz; uç dersin düşer, hiç dersin çoşar. (21. Bölüm, 46:13) [A]: Kendilerini aşk duygusuna fazlaca kaptıran kişiler, aile büyüklerinin yönlendirmelerine kulak asmayıp kendi bildikleri gibi yaşamak isterler.

Aynı yere gömülen iki tohum, ya sarılır boy verir ya yarılır soy verir. (21. Bölüm, 1:56:00) [A]: Şartlar gereği bir arada yaşamak durumunda olan insanlar, uyum içinde kalmayı başarabilirlerse bağlı buldukları topluma güç ve bereket katarlar.

*Başı dik devenin gururu, görene kadarmış sırtındaki kamburu. (17. Bölüm, 1:41:08) [A]: Kendi kusurlarının farkında olmayıp etraflarını hor gören insanlar, gün gelir eksikleriyle yüzleşirler.

*Biçtiğim keten, diktiğim keten; adam olsa giyinen, görünür saten. (18. Bölüm, 1:19:08) [A]: Bir insan karakter ve erdem sahibi olursa her ortamda kalitesini gösterir.

Bir alışana, bir de çalışana karışılmaz. (31. Bölüm, 1:10:17) [A]: Bir işi/ eylemi yıllarca yapa yapa pratik kazanan kimselere yol göstermeye çalışmak, akıl hocalığı yapmak boşunadır.

Bir eşiğin halısı, bir âşığın delisi; aklasan tozu çıkmaz, saklasan izi çıkmaz. (28. Bölüm, 1:05:53) [A]: Yapıp ettikleriyle yakın çevrelerini bıktıran iflah olmaz insanlara, zamanla toplumun geri kalanı da duyarsızlaşmaya başlar.

Bugünün sabrı, yarının hayrı. (15. Bölüm, 54:30) [A]: Azimle çalışan ve sabır gösterip zorluklara katlanan kişiler, bir gün amaçlarına/ hayallerine ulaşırlar.

Büyüğün ettiği söz; anlayana göz, anlamayana az. (13. Bölüm, 22:53) [A]: Eskilerin tecrübelerini kendilerine rehber edinenler asla yollarını şaşırılmazlar, edinmeyenlerse hata yapmaktan kaçamazlar.

*Cahil adını öğrense kendini âlim sanır, âlim kem söz söylese kendini zalim sanır. (23. Bölüm, 1:54:53) [A]: Cahiller vasıfsızlıklarını gizleyip kendilerini övmek için türlü yolları denerken, bilginler en küçük hatalarını bile dert edinirler.

*Çayın ölçüsü dem, insanın ki erdemdir. (17. Bölüm, 1:09:20) [A]: İnsanı değerli kılan unsurların başında sahip olduğu ahlaki vasıfları gelir.

*Deli kuyuya düşmüş, yarım akıllı omuz vermiş. (8. Bölüm, 1:47:45) [A]: Vasıfsız/ beceriksiz bir kişiye onun kadar vasıfsız/ beceriksiz bir başka kişi yardım ederse, o işten bir netice çıkmaz.

Delinin söylediğiyle eylediğinde keramet aranmaz. (32. Bölüm, 1:56:54) [A]: Davranışlarında aşırılık ve taşkınlık bulunan kimselerin söz ve eylemleri örnek alınmamalıdır.

*Dostun derdini sormak yiğitliğin şanıdır, o derde ortak olmak dost imtihanıdır. (25. Bölüm, 2:00:37) [M]: Yakın bir arkadaşın hâlini, hatırını sormak kadar onun derdine çözüm bulmak da gerekir.

Ektiğim darı, biçtiğim darı; kurusu da sarı, sulusu da sarı. (20. Bölüm, 1:34:54) [A]: Kişi elindekiyle idare etmeyi, var olanla yetinmeyi bilmelidir.

El hanesine kusur bulacağına kuru betonuna hasır bul. (32. Bölüm, 1:07:49) [A]: Kişi başkalarının eksiklerini aramak yerine, önce kendi kusurlarını örtmeye çalışmalıdır.

Elkızımın illeti, özendirir milleti. (23. Bölüm, 1:38:04) [M]: Kimi insanlar, sonucunu düşünmeden, başkalarında gördükleri kötü huyları örnek almayı meziyet sanırlar.

Erkeği işi toplar, yuvayı dişi. (26. Bölüm, 24:50) [A]: Para kazanacak bir işi ve hayatını paylaşacak bir eşi olan insanlar, rahat ve mutlu bir yaşam sürerler.

*Eşekten gelme katırlar, zora düştüğünde atlığını hatırlar. (9. Bölüm, 37:21) [M]: Bazı yönleri yetersiz veya kusurlu olan kişiler, bu yönleriyle yüzleştiklerinde durumu gizlemek için her türlü yola başvururlar.

Gelin kaynanadan el almış, evi ocağı sel almış. (34. Bölüm, 1:32:09) [A]: Meydan tecrübesiz insanlara kaldığında işler çığından çıkabilir.

Girdiği iğneli fiç, batınca ele atar suçu. (25. Bölüm, 32:05) [A]: Güç ve kabiliyetlerinin çok ötesinde bir işi gerçekleştirmeye çalışanlar, başarısız olduklarında sorumluluğu başkalarına yüklerler.

Gönül görmezse gül, kurumuş dal olur; diken sevse de diriltir, yeni açmış gül olur. (26. Bölüm, 1:19:44) [M]: Sevgiye muhtaç gönüller, en ufak bir ilgiden bile büyük bir mutluluk duyarlar.

Gül kırılmakla gülistan yıkılmaz. (33. Bölüm, 1:44:32) [A]: Küçük bir olumsuzluk, insanların hedeflerine doğru kararlılıkla yürümelerini engellemez.

Hain, el ayıbını izler; kendi ayıbını gizler. (39. Bölüm, 1:03:02) [M]: Kötülük yapmaktan hoşlanan kimseler, kendi eksik ve kusurlarının üzerini kapatıp başkalarının açığını bulmak için uğraşırlar.

Ham kalanın gözüne el çulu kaftan görünür, kaftan için ceketini satanlar bir güler on sürünür. (11. Bölüm, 1:59:16) [M]: Elindekinin kıymetini bilmeyen insanlar, hep başkalarının sahip olduklarına imrenirler ve bu uğurda hayatlarını heba ederler.

*Haneye gelin gelir, sığ sanma derin gelir; kaynananın içi yanar, el âleme serin gelir. (31. Bölüm, 1:11:56) [A]: Bir aileye yeni bir ferdin dâhil olması o ailenin mevcut düzenini bozsa da bu durum dışarıdan fark edilmeyebilir.

*Hasmıyla hemhâl olan ya duyar salasını ya bulur belasını. (23. Bölüm, 1:06:14) [M]: Menfaati için düşmanı ile iş tutan kişiler, sonunda mutlaka hüsrana uğrar.

*Hayırsızın mahiri ev ocağa gam olur, bin günahı görülmez bir sevabı nam olur. (25. Bölüm, 1:06:28) [M]: Ailelerini hayal kırıklığına uğratan işe yaramaz insanlar, yapmacık tavırlarla çevredekilerin gözünü boyarlar ve zamanla hak etmedikleri bir saygınlık elde ederler.

İnadın doğrusu, yine sahibinin ağrısı. (17. Bölüm, 1:41:32) [M]: Haklı olursa dahi herhangi bir konuda gereğinden fazla ayak diremek kişiye fayda sağlamaz.

*İnatçının yarım aklı, ne zaman sorsan haklı. (21. Bölüm, 1:55:39) [M]: İnadından gözü kör olan insanlarla sağlıklı bir iletişim kurmak mümkün değildir.

*İneğin sineğe kini, kuyruğunu sallayıp savurana kadardır. (31. Bölüm, 1:35:33) [M]: Bazı insanların öç alma duygusu çabucak sönüp gider ve sonunda sağduyu galip gelir.

İpek pazen kıyafet, giyende marifet. (22. Bölüm, 1:53:30) [A]: İnsanları dış görünüşleriyle değil, bilgi ve görgüleriyle değerlendirmek gerekir.

*Kart pirincin sertliği suyla şişene kadar, aç tilkinin orucu tavuk pişene kadar. (36. Bölüm, 1:39:59) [M]: Çoğu insanın zayıf bir tarafı vardır ve o kişileri zaafı üzerinden alt etmek mümkündür.

Kart tavuk yumurtadan kesilince kendini civciv sanır. (8. Bölüm, 1:38:25) [A]: İnsanlar eksik ve kusurlarını örtmek için mutlaka bir bahane uydururlar.

Katırın inadı, sahibinin sopasını görene kadardır. (20. Bölüm, 1:50:56) [A]: Bazı insanların direnci, büyük zorluklar karşısında çabucak kırılır.

*Kel, başına tarak almış; suçu satana kalmış. (25. Bölüm, 1:06:03) [A]: Kendi tercihleri neticesinde zarara uğrayan insanlar, içlerini rahatlatmak için suçu başkasında aramaya çalışırlar.

*Kendi yemiş muşmulayı, el âleme anlatır ballı hurmayı. (5. Bölüm, 12:52) [A]: İnsanlar başlarına gelen kötü bir olayın etrafça duyulmasını istemediklerinde, yaşananları işlerine geldiği gibi anlatırlar.

Kurdu dost eyleyen, kışın post bağlar. (20. Bölüm, 1:27) [A]: Güçlü insanlarla dostluk kuran kimseler, günü geldiğinde onlar sayesinde menfaat elde ederler.

Kurtlu ağacın dalı, çürük olur salı. (24. Bölüm, 1:24:45) [A]: Kalitesiz bir mal veya hizmet sırf ucuz olduğu için tercih edilirse kullanım ve güvenilirlik bakımından türlü sorunlar yaratır.

*Mantığın fazlası baş ağrıtır, şekerin fazlası diş ağrıtır. (20. Bölüm, 40:42) [A]: Her şey ölçüsünde olduğu müddetçe iyidir.

Menhus kral nal bağlamış tahtına, bahtı kararınca döner söver halkına. (26. Bölüm, 3:12) [A]: Liyakatsiz yöneticilerin aldığı kararlar olumsuz sonuçlar doğurduğunda, bundan en çok yönetilenler zarar görür.

*Meyve dalında ballanmazsa kurt dadanıp yemlenmez. (16. Bölüm, 0:37) [M]: Herkesin elde etmek istediği bir şey ortaya çıktığında, menfaat sağlamak amacıyla onun peşinden koşan çok olur.

*Meyveyi dalından [yiyeceksin], kahveyi kadından içeceksin. (20. Bölüm, 47:24) [A]: Bir işten en iyi verimi elde etmek için, o işi ehline vermek gerekir.

Naz edeyim el görsün, benden gayrısı sel görsün. (26. Bölüm, 1:20:41) [A]: Bencil insanlar, sırf el âleme kendilerini daha değerli gösterebilmek için yoğun çaba sarf ederler ve kendilerinden başkasının mutlu olmasını istemezler.

*Niyet hâlis oldukça çölde vaha bulur beşer, niyet necis olursa mahallede yolun şaşar. (8. Bölüm, 2:02:17) [A]: Kalbi temiz insanlar en kötü durumlarda bile bir çıkış yolu bulurken, kötü niyetli insanlar her zaman zararlı çıkarlar.

Pirinçte gördüğü taşı, sanır yüce dağın başı. (24. Bölüm, 1:38:41) [M]: Bazı insanlar küçük ve önemsiz bir olayı/ durumu abartıp olduğundan daha büyük göstermek isterler.

*Sevdanın şifası kelim, dostluğun şifası selam. (26. Bölüm, 1:35:43) [A]: İnsanların oturup muhabbet etmeleri veya uzaktan da olsa birbirlerinin hatırını sormaları insani ilişkilerde samimiyeti sağlar.

Soytarıyı saraya kral etmişler, tutmuş sarayı panayırlı eylemiş. (38. Bölüm, 1:40:11) [M]: Vasıfsız insanlar, yönetici statüsüne yükseltilip ellerine yetki verildiğinde hiç olmadık işler yaparlar.

Söğüdün meyvesi olmaz, olsa da sofraya konmaz. (28. Bölüm, 1:35:17) [A]: Ehil olmayan kimseler tarafından yürütülen işlerden istenen sonuç elde edilemez.

Tenekeyi taşla düzeltmeye çalışırsan, ya eğrilir ya delinir. (9. Bölüm, 41:49) [M]: Niyet hâlis olsa dahi bir işi usulüne uygun şekilde yapmamak, istenmeyen sonuçlar doğurabilir.

*Tokken gururlanma bir gecede aç olursun; inat, kibir fayda etmez düşmana muhtaç olursun. (32. Bölüm, 1:42:37) [A]: Kişi yaşadığı güzel günlerin ebediyete kadar sürüp gideceğini düşünerek kendini üstün görmemeli, yarın kötü bir duruma düşebileceğini hesap etmelidir.

Topalın boynuna sağır dolanmış, âmâyâ düğün bayram. (2. Bölüm, 1:48:11) [A]: Bazı insanlar kendi hâllerine bakmayıp başkalarının felaketine sevinirler.

*Toy rakibin hevesi, tez tükenir nefesi. (20. Bölüm, 1:11:45) [M]: Gelip geçici bir arzuya bir işe girişen tecrübesiz kimseler, çabucak pes edip o işi yarıda bırakırlar.

Turşunun kerameti suyudur, adamın melameti soyudur. (24. Bölüm, 1:10:03) [A]: Kötü bir şöhreti bulunan insanların yükünü sonraki nesilleri de sırtlanmak zorunda kalır.

Yalancının sofrasında dürüstün içtiği de yalan, yediği de yalan. (15. Bölüm, 29:13) [A]: Güvenilmez insanlarla dostluk kuran kimseler, zamanla onlara benzerler.

*Yaş cevizin kabuğu tırnağa cila olur, tırnağın soyulmuşsa cevizin heba olur. (20. Bölüm, 38:50) [A]: Bir kişi para kazanmak için sağlığını riske atarsa, gün gelir kaybettiği sağlığını geri kazanabilmek için bütün birikimini harcamak zorunda kalır.

Zamansız ölüm, amansız keder çektirir. (33. Bölüm, 20:09) [A]: Beklenmedik bir anda başa gelen kötü olaylar, kişiyi derinden sarsar.

Burada zikredilen 64 söz incelendiğinde akla ilk olarak şu soru gelecektir: “Bahsi geçen sözler birer atasözü müdür, değil midir?” Bu soruyu cevaplayabilmek için, bir atasözünde bulunması gereken temel vasıfları (Aksoy 2017: 15-25; Albayrak 2009: 14) dikkate almak ve bu sözlerin o vasıfları ne ölçüde taşıdıklarını/ yansıttıklarını ortaya koymak gerekir. Bir atasözünde aranan “yüzyılların tecrübe veya gözlemlerine dayanma, doğruluğundan şüphe duyulmama, anonim olma” vasıfları yukarıdaki sözlerde

yoktur. Zira *icat edilmiş atasözü* olarak vasıflandırdığımız 64 söz, dizinin senaristleri Başak Angigün ile Alphan Dikmen tarafından yakın geçmişte yaratılmıştır ve hâliyle, daha önce basılan hiçbir yazılı kaynaktaki⁶ yer almamaktadır. Senaristlerden Başak Angigün, kendisiyle gerçekleştirdiğimiz telefon görüşmesinde, bahse konu olan sözleri kişisel tecrübe veya gözlemlerine dayanarak senarist arkadaşı Alphan Dikmen’le birlikte yarattıklarını, zaten bunlara benzer sözleri günlük hayatlarında ve arkadaş ortamlarında sıkça kullandıklarını ifade etmiştir. Buradan hareketle, sahiplerinin biliniyor olması *anonimliklerini* ortadan kaldırmaktadır; sözler *yakın geçmişte* tasarlandığı için *genel geçer ve doğru olup olmadıklarının* test edilebilmesine de şimdilik imkân yoktur. Lakin en eski atasözlerinin de ilk ortaya çıktığında sahiplerinin bilindiği ve zamanla söyleyenleri unutulmuş anonimleştikleri; sonraki yıllarda deneme-yanılma veya gözlem yoluyla doğruluklarının test edildiği ve genel geçer yargılara dönüştükleri unutulmamalıdır. Bahse konu olan 64 söz için de benzer bir gelişim evresi yaşanabilir. Zira bu sözlerden 27’si çoğunlukla kaynağı belirtilmeden Instagram, Twitter veya Facebook iletileri olarak yüzlerce kez paylaşılmış; yeniden-paylaşım, beğeni veya yorum yoluyla sanal ortamda dolaşıma girmiş; kısa sürede halk arasında ilgi uyandırmayı başarmıştır. Ayrıca bazı sosyal medya paylaşımlarının altına -sözü, paylaşımı yapan kişinin söylediği zannedilerek- “Filozof gibi adamsın.” türünden yorumların yazıldığı, bu yolla hem paylaşımı yapan kişinin takdir edildiği hem de sözün kişiler üzerinde bıraktığı *gerçeklik hissini* vurgulandığı dikkati çekmektedir. Burada iki Facebook iletilisine özel olarak değinmek gerekir. İlki, “Kart pirincin sertliği suyla şişene kadar, aç tilkinin orucu tavuk pişene kadar.” sözüne dair bir Facebook sayfasında yapılan paylaşımdır. 24 Nisan 2019 tarihli söz konusu ileti şu şekildedir: “Rahmetli ebem derdi ki: Kart pirincin sertliği suyla şişene kadar, aç tilkinin orucu tavuk pişene kadar.” Burada, sözün başına eklenen “Rahmetli ebem derdi ki” ifadesiyle söze *eskilik* kazandırıldığı, sözü yaratan senaristlerin veya dizinin adı hiç anılmayarak *anonimleşmenin* ve *halkın ortak malı olmanın* ilk adımının atıldığı görülmektedir. Bu arada söz konusu Facebook iletilisi 5 paylaşım, 2 yorum ve 38 beğeni almıştır. İkinci ileti ise “Niyet hâlis oldukça çölde vaha bulur beşer, niyet necis olursa mahallede yolun şaşar.” sözüyle ilgili 21 Ocak 2017 tarihli Facebook paylaşımıdır. Bu söz, şair Necip Fazıl Kısakürek adına açılan bir sayfada sanki onun sözüymüş gibi paylaşılmış; 249 kişi sözü beğenirken 25 kişi de bu sözü Necip Fazıl adına paylaşmıştır! Burada, ilgili sözün halkta bir karşılık bulduğu ve sanal ortamda dolaşıma girdiği görülmekle birlikte, dijital çağın sorunlarından biri olan *bilgi kirliliği* meselesi de bir kez daha gündeme gelmektedir.

Bahse konu olan 64 yeni sözün artılarını ele alacak olursak, bu sözler bir atasözünde aranan “bir hüküm bildirme, hayat görüşünü veya olaylar/ durumlar karşısındaki tavrı ifade etme, akılda kalması kolay olsun diye söz sanatlarına dayanma, bilgece tasarlanmış kısa ve özlü sözler olma” özelliklerini harfiyen taşımaktadır. Bu durum, ilgili 64 sözün klasik atasözü formundan çok uzak olmadığını göstermekte ve birer *atasözü*, hiç olmazsa *icat edilmiş atasözü* olarak değerlendirilmeleri gerektiği fikrini daha da kuvvetlendirmektedir. Unutulmamalıdır ki “Atasözü formunu kullanarak onlara yeni bağlamlarda yaşama alanları bulmak ve bu sayede hikmetli sözleri ve deneyimleri bugün de bir şekilde geçerli kılmak da bir yaratıcılık örneğidir” (Gürçayır 2008: 72).

“Hangimiz Sevmedik” dizisindeki icat edilmiş atasözlerini Walter J. Ong’un görüşleri üzerinden analiz etmek de mümkündür. Ong, atasözlerinin ilk yaratımlarını da içinde barındıran *sözlü kültür evresi* için “birincil sözlü kültür” (2018: 21), sözlü ve yazılı kültür evrelerini takiben ortaya çıkan ve çok daha yeni olan *dijital kültür çağı* içinse “ikincil sözlü kültür” (2018: 161) adlandırmasını tercih etmektedir. “Hangimiz Sevme-

dik” dizisi özelinde bakıldığında olağan akışın bozulduğu, kronolojik olarak daha yeni olan dijital çağın en eski evre olan sözlü kültür çağının *atasözü üretme* fonksiyonunu üstlendiği görülmektedir. Her daim yenilik peşinde koşan dijital çağın, *eski* olanla yetinmek yerine kendi *fonksiyonel aygıtı* olarak *yeni* atasözleri üretmek istemesinin bunda etkili olduğu düşünülebilir. Bu durumu, dijital kültürün bir unsuru olan televizyon aracılığıyla *sözlü kültürün yeniden-üretimi* olarak da yorumlayabiliriz. İnsanlar tarafından ortaya konulan bir şeyin zaman içinde başka insanlar tarafından yeniden-üretilmesinin doğal karşılanması gerektiğini söyleyen Walter Benjamin, bu süreçte yaşanabilecek en büyük sorunun *şimdilik meselesi* olduğu kanaatinde. Ona göre, günümüzde yeniden-üretim sonucunda kullanıma sunulan unsurlar içerisinde “gelenekten gelen ağırlığı” barındırmayan ve şimdiki zamanda “özgün mevcudiyete” sahip olmayan bir unsurun insanlarda *gerçeklik hissi* uyandırması ve hayatta bir karşılığının olması mümkün değildir (2015: 13-16). Dizide sözlü kültürün yeniden-üretimi neticesinde ortaya çıkan atasözlerinin sosyal medyada dolaşıma girmesi, yüzlerce yeniden-paylaşım, beğeni veya yorum almış olması halk tarafından *özgün* bulunarak *gerçek atasözü gibi* sahiplenildiklerini göstermektedir.

Daha önce belirtildiği üzere, dizide tespit edilen 64 yeni söze herhangi bir yazılı kaynakta rastlanmamaktadır. Hâliyle, bu durum bazı sözlerin seyirciler tarafından anlaşılmasını güçleştirmektedir. Bunu fark eden senaristler, bazı icat edilmiş atasözlerinden sonra sözü söyleyen kişiye kısa bir açıklama da yaptırmaktadır. Örneğin Adile, “Yaş cevizin kabuğu tırnağa cila olur, tırnağın soyulmuşsa cevizin heba olur.” sözünü söyledikten sonra, kimsenin bir şey anlamadığını görünce açıklama yapmak gereğini hissetmiştir:

Ayşen: Yani?

Adile: Yani, para kazanmak için sağlığından, sağlığın bozursa da kazandığın parandan olursun bâbında. (20. Bölüm, 38:50)

Benzer bir durumu Münir karakteri üzerinden örneklendirmek de mümkündür. Münir’in söylediği “İneğin sineğe kini, kuyruğunu sallayıp savurana kadardır.” sözünden sonra şöyle bir diyalog yaşanmıştır:

Şener: (Ayşen’e dönüp) Bir şey anladın mı?

Ayşen: Anlamadım.

Münir: (Sinirlenerek) Yahu inek diyorum inek. Sinek konar ya üstüne. Böyle sinirlenir, şey yapar. Sizin kavganız da öyle bir şey işte!

Şener: Tamam abi, anlamadık ama biz mutluyuz yani. (31. Bölüm, 1:35:33)

Aslında, daha önce yazıya geçmiş/ kullanıma girmiş pek çok klasik atasözünün de hemen anlaşılabilmesi rastlanabilecek bir durumdur. Lakin birkaç cümleyle de olsa o sözlerin hangi durum(lar)da kullanılacağını belirten bir yazılı kaynak bularak veya sözün bağlamını bilen birinden yardım alarak bu sorunu aşmak mümkünken, bu çalışmada bahse konu olan bazı sözler için benzer bir durum mümkün olmamaktadır. Çünkü yaratımı gerçekleştiren *senaristlerin belleği* veya senaryoyu uygulayan *dizi karakterlerinin sözleri/ eylemleri* dışında, dizideki kimi sözlerin anlam evrenini öğrenebileceğimiz başka bir kaynak yoktur.

Son olarak, dizideki 64 icat edilmiş atasözüne biçim ve içerik yönünden bakıldığında şu verilere ulaşılmaktadır: Sözler çoğunlukla geniş zamanla söylenmiştir. Bunun yanında öğrenilen geçmiş zaman ekinin veya isim soylu sözcüklere eklenen –dır ekinin tercih edildiği de görülmektedir. Büyük kısmı sıralı cümle şeklinde söylenen sözlerin en kısası 4, en uzununu ise 16 kelimeden oluşmaktadır. Ezberlenmesi kolay olsun diye hece ölçüsü, kafiye, redif gibi ahenk unsurlarından veya devrik cümle yapılarından yararlan-

nıldığı da dikkati çekmektedir. Hece ölçüsüne uygun söylenen ve manzum bir görünüm arz eden sözlerde daha çok 7 veya 8’li hece ölçüsü tercih edilmiştir. Sözlerin hâkim temaları ise *aşk* ve *aile*dir. Dizide kavuşamayan âşıkların duygu yüklü hikâyelerinin anlatılması, aşk duygusunun kişiler üzerinde bıraktığı etkileri dile getiren sözleri ön plana çıkarmıştır. Dizinin mahalle kültürüyle yoğrulmuş bir aile dizisi olması ise, ailey-le ilgili kavramları içeren sözlerin icat edilmesini beraberinde getirmiştir.

4. Sonuç

Televizyon yayıncılığı, ülkemizde 1968 yılından beri düzenli bir şekilde sürdürülmektedir. *Büyülü kutu* olarak nam yapan televizyon, tek kanallı günlerden çok kanallı döneme uzanan süreçte sözlü, yazılı ve dijital kültür arasında âdeta bir köprü olmuş, bilhassa metin yazarlığına dayalı programlar/ yapımlar aracılığıyla sözlü kültür öğelerini ekranlara taşımıştır. Bu vesileyle sözlü dönemden dijital döneme taşınan pek çok kültürel unsurdan biri atasözleridir. Televizyon dünyasındaki atasözlerine genel olarak bakıldığında, iki farklı atasözü formuyla karşılaştığı görülmektedir. İlk gruptakiler, yazılı eserlerde karşımıza çıkan ve hemen herkesçe bilinen klasik atasözleridir. İkinci gruptakiler ise senaristler tarafından yaratılan ve tarafımızdan *icat edilmiş atasözü* olarak adlandırılan sözlerdir. İkinci gruba giren sözler eğlence maksadıyla *uydurulmuş* olabileceği gibi, klasik atasözü formu kullanılarak yaratılan ve pek çok yönden *geleneksel kalıplara uyan* sözler de olabilmektedir. TRT1 ekranlarında 40 bölüm hâlinde yayınlanan “Hangimiz Sevmedik” dizisi, *klasik forma uygun olarak icat edilmiş atasözleri* bakımından hayli zengindir. Dizide, senaristler tarafından icat edilen ve başrol oyuncularını Adile ile Münir’in dilinden izleyicilerle buluşan 64 söz bulunmakta olup bunların 44’ünü Adile, 20’sini ise Münir söylemiştir. Bu sözlerin *aşk* ve *aile* temaları etrafında yoğunlaştıkları dikkati çekmektedir.

Dizide geçmekte olan 64 yeni söz incelendiğinde, bunlara birer atasözü denilip denilemeyeceği sorusu mutlaka akla gelecektir. Bu soruyu cevaplarırken klasik bir atasözünün genel özelliklerini dikkate almak gerekir. Bahsi geçen 64 söz senaristler Başak Angigün ile Alphan Dikmen tarafından bu diziye özel yaratıldığı için, sözlerin sahipleri bilinmemektedir ve mazileri eskiye dayanmamaktadır. Hâliyle genel geçer yargılar olup olmadıklarını sınamak da henüz mümkün olmamıştır. Ancak en eski atasözlerinin de zamanla ilk söyleyenleri unutulmuş, anonimleştikleri, genel geçerliklerininse sonraki yıllarda tecrübe veya gözlem yoluyla test edildiği hatırlanacak olursa, dizideki icat edilmiş atasözlerinin eksi yönleri büyük bir sorun teşkil etmeyecektir. Zira bahse konu olan 64 söz de benzer aşamalardan geçip halka mâl olarak kültürel dokunun birer parçası olabilir. İcat edilmiş 64 yeni sözün artılarına odaklandığımızda ise şunu görmekteyiz: Bir insani tavra veya hayat görüşüne dair hüküm bildirmeleri, bellekte taşınmaları kolay olsun diye ölçü, kafiye, redif gibi ahenk unsurlarını ve pek çok söz sanatını barındırmaları, bilgece tasarlanmış kısa ve özlü sözler olmaları klasik atasözü formuna uzak olmalarını göstermektedir. Bu uyumda, senaristlerin geleneksel atasözü yapısını içselleştirmiş olmaları da önemli bir etkidir.

Sosyal medyada yapılan taramalarda, bahsi geçen 64 sözden 27’sinin Instagram, Twitter veya Facebook iletisi olarak yüzlerce kez paylaşıldığı görülmüştür. Paylaşımlara gelen yorumlara bakıldığında, ilgili sözlerin paylaşımı okuyan kişilerde *gerçeklik hissi* uyandırdığı dikkati çekmektedir. Çoğu paylaşım dizinin veya senaristlerin adının anılmaması ise, daha şimdiden sözleri ilk üretenin unutulmaya başlandığı ve anonimleşmenin ilk adımının atıldığı şeklinde yorumlanabilir.

Bilindiği gibi klasik atasözleri, sözlü kültür döneminin yaratımları olup yazılı ve dijital kültür dönemlerinde de yaşama imkânı bulmuştur. “Hangimiz Sevmedik” dizisi

özelinde bakıldığında, dijital kültür çağının bir ögesi olan televizyon aracılığıyla yeni atasözleri yaratılması, *geleneğin tersten işletilmesi* anlamına gelmektedir. Bu durumu *dijital çağda sözlü kültürün yeniden-üretimi* olarak görmek mümkündür. Bunda, *yeni* kelimesiyle özdeşleşen dijital çağın *eski* olanla yetinmek yerine kendi *fonksiyonel aygıtını* yaratmak isteği etkili olmuştur. 64 sözden 27'sinin sosyal medyada yüzlerce kez paylaşıldığı dikkate alındığında, halkın bu *yeni* sözleri pek yadırgamadığı ve *klasik bir atasözü* gibi sahiplenmeye başladığı da görülmektedir. Yine de senaristler Başak Angigün ve Alphan Dikmen, dizi için ürettikleri yeni atasözlerinin seyirciler tarafından anlaşılama ihtimalini düşünerek bazı sözlerden sonra sözü söyleyen oyuncuya kısa bir açıklama yaptırmayı ihmal etmemiştir.

“Hangimiz Sevmedik” dizisinin akılda kalan bir diğer yönü, seyircilerine günümüzde kaybolmaya yüz tutan mahalle kültürünü, zayıflamaya başlayan aile ve komşuluk bağlarını yeniden hatırlatması; “Yuvacık” adlı ütöpik bir mahallede toplanan ve ismini Yeşilçam’dan alan karakterler üzerinden geleneksel Türk aile yapısını gözler önüne sermesidir. Bu durum, diziye ev sahipliği yapan TRT’nin Genel Yayın Planı’na da uygundur. Zira TRT Yönetim Kurulu’nun onayladığı plana göre, dizilerin de içinde yer aldığı *drama programları* “Türk aile yapısını ve değer yargılarını anlatan olayları/durumları, insanların kültürel gelişimlerini ve davranış biçimlerini etkileyen hususları” işlemeli ve “insanları ailesine, vatanına ve milletine daha yararlı olmaya” özendirmelidir (TRT Genel Yayın Planı 2020: 63). “Hangimiz Sevmedik” dizisi Türk aile yapısını ve değer yargılarını anlatışıyla, yaşanan kültürel değişimin insanlar ve mahalle kültürüne yansımalarını ele alışıyla söz konusu Genel Yayın Planı’na ters düşmemektedir

NOTLAR

1. Geleneksel atasözlerinde gözlemlenen değişim ve dönüşümü bilgisayarla ilgili atasözleri özelinde görmek için bakınız: Gürçayır 2008.
2. İlgili örnekler televizyonda sıkça karşımıza çıkan sinema filmlerinden alınmış olup ilki “Şaşkın Damat” (1975), ikincisi ise “Tosun Paşa” (1976) filminde geçmektedir.
3. Bu çalışma “Hangimiz Sevmedik” dizisindeki *icat edilmiş atasözlerine* odaklandığı için, dizide geçmesine rağmen daha önce bir yazılı kaynakta rastlanan 7 atasözü dikkate alınmamış ve burada verilen sayıya dâhil edilmemiştir.
4. Dizide “Neşeli Günler” (1978) filmi başta olmak üzere “Bizim Aile” (1975), “Aile Şerefi” (1976), “Gülen Gözler” (1977), “Çiçek Abbas” (1982) gibi Yeşilçam’ın çeşitli filmlerinden karakterler görmek mümkündür. “Hangimiz Sevmedik” dizisindeki karakterlerin Yeşilçam’daki karşılıkları belirlenirken, bu filmlerden istifade edilmiştir.
5. Türkiye’de en çok kullanılan çevrimiçi sözlükler arasında yer alan Ekşi, İnci, İTÜ ve Uludağ Sözlük’te “Hangimiz Sevmedik” dizisindeki icat edilmiş atasözlerine dair bir paylaşım görülmemiştir.
6. Senaristler tarafından icat edildiğini söylediğimiz sözlerin daha önce başka bir eserde kayda geçip geçmediğini tespit edebilmek için pek çok kitap, makale, bildiri ve tez incelenmiş; hiçbirinde bu sözlere rastlanmamıştır.

YAZARLARIN KATKI DÜZEYLERİ: Birinci Yazar %100.

ETİK KOMİTE ONAYI: Çalışmada etik kurul iznine gerek yoktur.

FİNANSAL DESTEK: Çalışmada finansal destek alınmamıştır.

ÇIKAR ÇATIŞMASI: Çalışmada potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Aksoy, Ömer Asım. *Atasözleri Sözlüğü*. İstanbul: İnkılap Kitabevi, 2017.
- Aktulum, Kubilay. *Metinlerarası İlişkiler*. Ankara: Öteki Yayınevi, 2000.
- Albayrak, Nurettin. *Türkiye Türkçesinde Atasözleri*. İstanbul: Kapı Yayınları, 2009.
- Benjamin, Walter. *Teknik Olarak Yeniden-Üretilebilirlik Çağında Sanat Yapıtı*. Çev. Gökhan Sarı. İstanbul: Zeplin Kitap, 2015.
- Demirci, Beyza Nur. “Sözlü Kültürden Dijital Kültüre Bilgi”. *Hece* 234-235-236 (2016): 59-66.
- Ekici, Metin. “Halk Bilim Araştırmalarında Üçüncü Boyut”. *Türklük Bilimi Araştırmaları (TÜBAR)* 16 (2004): 13-20.

- Gere, Charlie. *Dijital Kültür*. Çev. Aydoğdu Akın. İstanbul: Salon Yayınları, 2019.
- Gezgin, İsmail. “Yazı ve Bellek”. *Hece* 234-235-236 (2016): 472-476.
- Goody, Jack. *Yazılı ve Sözel Arasındaki Etkileşim (Okur-Yazarlık, Aile, Kültür ve Devlet Üzerine İncelemeler)*. Çev. Osman Bulut. İstanbul: Pinhan Yayıncılık, 2013.
- Gürçayır, Selcan. “Kuşaktan Forumu Geçiş ve Bilgisayar Atasözleri”. *Millî Folklor* 79 (2008): 70-77.
- İlhan, M. Emir. *Kültürel Bellek (Sözlü Kültürden Yazılı Kültüre Hatırlama)*. Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2018.
- McLuhan, Marshall. *Gutenberg Galaksisi (Tipografik İnsanın Oluşumu)*. Çev. Gül Çağalı Güven. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2017.
- Medin, Burak. “Dijital Kültür, Dijital Yerliler ve Günümüzdeki Yeni Film Seyir Deneyimleri”. *Erciyes İletişim Dergisi* 5/3 (2018): 142-158.
- Mete, Mehmet. *Televizyon Yayınlarının Türk Toplumuna Üzerindeki Etkisi*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 1999.
- Ong, Walter J. *Sözlü ve Yazılı Kültür (Sözün Teknolojileşmesi)*. Çev. Sema Postacıoğlu Banon. İstanbul: Metis Yayınları, 2018.
- Özdemir, Nebi. *Medya Kültür ve Edebiyat*. Ankara: Grafiker Yayınları, 2012.
- Sanders, Barry. *Öküzün A'sı*. Çev. Şehnaz Tahir. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2020.
- Taşdelen, Vefa. “İnsan Açısından Teknoloji”. *Hece* 234-235-236 (2016): 38-44.
- TRT Genel Yayın Planı. “Drama Programlarında Öncelikle İşlenecek Konular” 01 Ağustos 2020. <<http://www.trt.net.tr/Kurumsal.aspx>>
- Ünal, Halil. “Dijital Kültürün Ortaya Çıkardığı Korkularımız ve Sanalın Karşısına Dönüşerek Hakikileşmesi”. *Hece* 234-235-236 (2016): 32-37.